

KIMYOVIY ISHLAB CHIQRISH OBYEKTLARIDA BOZOR O'RGANISH ISHLARINI YO'LGA QO'YISHNING ILMIY ASOSLARI

Mo'minova Dildora Dilshadovna

Toshkent kimyo-texnologiya instituti

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori PhD. katta o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada kimyo tarmog'i muassasalari tomonidan bugungi amaliy va kelgusidagi ishlarda bozor aloqalari uslublari hamda qurollarini ishlatish muammolari tahlil qilingan.

Kimyoviy obyektlarda tijorat muloqoti xilma-xil sabablarning ta'sir kuchi darajasini belgilashni qamrab olishi dalillangan.

Kimyo tarmog'ida savdo rejasini ishlatishning o'ziga xos jihatlari yoritilgan hamda zavodlarda bozor tekshiruvlarini olib borish, ularni turlarga ajratish va idoralarning turli bosqichlarda to'g'ri xulosa chiqarishiga qo'yilgan shartlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: kimyo sohasi, muhim maxsus tayyorlov jarayonlari, sermahsul, quvvat va xomashyoni tejoychi ixcham uskunalar yasash, tabiatga zarar yetkazmaydigan texnologiyalar kashf etish, yangiliklar, yangicha yondashuvli ishlar, innovatsion bozor iqtisodiyoti.

Hozirgi sharoitda har bir muassasa unumli uzoq muddatli va bugungi rejalarni tuzish, rahbarlik yechimlarini topishdagi to'siqlarni yengib o'tish maqsadida tijorat xabarlarini axtarish, saqlash hamda o'rganish yo'nalishidagi harakatlar majmuini o'zida jamlagan puxta axborot tarmog'iga ega bo'lmog'i shart. Mazkur tarmoqni shakllantirishda tijorat tekshiruvlari eng muhim vazifani bajaradi. Rossiyalik ko'zga

ko'ringan mutaxassis I.K. Belyayevskiyning ta'riflashicha, bozor izlanishlari – bu doimiy ravishda har xil so'rovnomalarni tuzish hamda amalga oshirish, yig'ilgan bilimlarni chuqur o'rganish va oqibatda xulosa hamda hisobotlarni taqdim qilishdir. Bizning qarashimizcha, tijorat tekshiruvlari degani – to'g'ri savdo xulosalariga kelish maqsadida xarid maydoni, iste'molchilar, raqib firmalar va tadbirkorlikka daxldor o'zga sabablar haqida axborotlarni yig'ish, chuqur ko'rib chiqish va ma'nosini anglash jarayonidir.

Ushbu ilmiy izlanish mobaynida yepyangi tijorat namunasi (paradigmasi) o'rta tashlandi. Kimyo tarmog'idagi savdo namunasi – kimyoviy tovarlarni xaridorlarga yetkazishga qaratilgan tijorat yo'llarini belgilash, yaratish hamda hayotga tatbiq etish qoidalaridir. Bu namuna mazkur sohaning kuchli raqobat muhitini, texnologik murakkabliklarni, xaridorlarning o'zgacha talablarini va boshqa spetsifik xususiyatlarini inobatga oladi.

Bozor o'rganishlari namunasi bosh maqsadi muassasalarga bilimlarni tekshirish hamda savdo tushunchalarini anglash asosida ishonchli xulosalar chiqarishga ko'maklashishdan iborat. Bu holat ularga bozor xatti-harakatlarini yaxshilash va ish unumdorligini yuksaltirishga sharoit yaratadi. Mazkur yangi namunaning bosh qoidalari mijozlar ehtiyojiga yo'naltirilganlik, yengiliklar yaratish (innovatsiyalar), muttasil o'sish va raqamli texnologiyalarga o'tishni qamrab oladi. Shuningdek, sohaga oid oxirgi 3 yillik statistik tahlillarni 1-rasm orqali ko'rish imkoni mavjud.

Tijorat tekshiruvlari jarayonini tahlil qilgan holda, ushbu ishlarni tizimga solish maqsadida bir qancha qoidalarni joriy etishni maslahat beramiz:

Bu tadbirlar to'g'ri, xolis va asossiz aralashuvlarsiz olib borilishi kerak.

Javob beruvchilarga ziyon yetkazmagan holda hamda ommaviy ixtiyoriy kelishuv asosida amalga oshirilmog'i lozim.

To'plangan ma'lumotlarning yashirinligi (maxfiyligi) to'liq kafolatlanishi shart.

Kimyoviy faoliyat o'sishini kuzatar ekanmiz, bozor o'rganishlarini olib borishda sohaning beqiyos jihatlarini, ya'ni raqobatning kuchliligini, texnik ishlarning chalkashligini, qattiq nazorat hamda sifat tekshiruvini, shuningdek, turli xil mavsumiy sabablarni esdan chiqarmaslik lozim degan xulosaga kelish mumkin. Mazkur sohada bozor tekshiruvlarining asily maqsadi – korxonalar mollarini ommalashtirishning umumli usullarini tuzish uchun savdo joyi, raqiblar, xaridorlar va tendensiyalarni chuqur o'rganish hisoblanadi.

Sohadagi yangi yo'nalishlarni kuzatib borish o'ta muhim ahamiyatga ega, negaki O'zbekiston kimyo tarmog'i bugun qator yangilanishlarni boshidan o'tkazmoqda. Xususan, iqtisodiy hamda mulkdorlik aloqalari o'zgaryapti, zavodlarda raqamli texnologiyalar va ilmiy yutuqlar tatbiq qilinyapti, tovarlar turi ko'paymoqda, xodimlar malakasi oshirilmoqda va ko'plab mollar chet ellarga eksport qilinmoqda.

Tadbirkorlikni yuksaltirishning kelajakdagi yo'llarini topish: Tayyorlash miqdorining oshish ehtimolini, ko'lamni kengaytirish xarajatlari va sof daromadni chamalash orqali namoyon bo'ladi.

Yangi xaridorlarni jalb etish hamda eskilarini ushlab qolish rejalarini tuzish: Tovarlarni bozor doirasida targ'ib qilish sarf-xarajatlari hamda kutilayotgan foydani baholash imkonini beradi. O'xshash tijorat namunalarini ishlatish imkoniyatlarini hamda ularni kompaniya muhitida qo'llash samarasini o'lchashga yordam beradi.

Bu orqali trendlarning tashkilot ishiga qiladigan ta'siri bevosita tahlil qilinadi.

Ushbu omil vositasida mahsulot tayyorlash ko'lamini puxta rejalashtirish mumkin bo'ladi.

Xulosa Ushbu sohada bozor izlanishlari tarmog'ini yaratish hamda amaldagi uslublarni bir joyga to'plash asosida quyidagi to'siqlarni yuzaga chiqarishga sharoit yaratildi: tayyorlanayotgan jami tovarlar orasida mineral o'g'itlarning ko'pligi, raqamli texnologiyalarga o'tishning sekinligi hamda savdo bozori holati haqidagi

ma'lumotlarning yetishmasligi muammolari aniqlandi. Shuningdek, "yashil kimyo"ni yuksaltirishga qaratilgan umumiy rejaning yo'qligi, texnologik jarayonlarning yetarlicha avtomatlashmaganligi, tovarlarni o'zimizda tayyorlash (mahalliyashtirish) darajasini ko'tarish uchun investitsiyalar jalb qilishning kamligi ma'lum bo'ldi. Buning ustiga, bozorlarning chetga sotish imkoniyatlarini o'rganish hamda maxsus bozor xizmatlarini tashkil qilishdagi to'siqlar kabi kamchiliklar borligi oydinlashdi.

Xulosa qilib aytganda, kimyoviy firmalar bozor tekshiruvlarini qo'llagan holda o'z tovarlariga bo'lgan hozirgi ehtiyojni o'rganishi, yo'nalishlarni topishi va bozordagi siljishlarni oldindan aytib bera olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu holat ularga tayyorlash ishlarini eng yaxshi holatga keltirish, ombordagi mollarni ongli nazorat qilish hamda narx-navo bo'yicha eng to'g'ri strategiyani shakllantirishga katta ko'mak beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNIDO (2022). Industrial Development Report 2022: The Future of Industrialization in a Post-Pandemic World. United Nations Industrial Development Organization. URL:

Organization. URL:

<https://www.unido.org/resources/publications/flagship-publications/industrial-development-report-2022>

2. Dantzig, G.B. (1963). Linear Programming and Extensions. Princeton University Press. URL:

<https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691059136/linear-programming>

[and-extensions](#)

3. Muminova D. Improvement OF Marketing Communication Strategies in Chemical Industry Enterprises //Green Economy and Development. – Т. 2. – №. 9. – С. 664966.

4. Charnes, A., Cooper, W.W., Rhodes, E. (1978). Measuring the efficiency of decision making units. European Journal of Operational Research, 2(6), 429-444.

URL: [https://doi.org/10.1016/0377-2217\(78\)90138-8](https://doi.org/10.1016/0377-2217(78)90138-8)

5. World Bank (2024). World Development Indicators - Manufacturing, value added (% of GDP). URL: <https://datatopics.worldbank.org/world-development>

[indicators/](#)

6. Arrow, K.J., Debreu, G. (1954). Existence of an equilibrium for a competitive

economy. Econometrica, 22(3), 265-290. URL: <https://doi.org/10.2307/1907353>

7. O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qomitasi (2023). Sanoat ishlab chiqarishi - rasmiy statistik ma'lumotlar. URL: <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/industry>

8. Bellman, R. (1957). Dynamic Programming. Princeton University Press.

URL:

<https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691146683/dynamic-programming>

9. Forrester, J.W. (1961). Industrial Dynamics. MIT Press. URL:

<https://mitpress.mit.edu/9780262560245/industrial-dynamics/>

10. Saaty, T.L. (1980). The Analytic Hierarchy Process: Planning, Priority

Setting, Resource Allocation. McGraw-Hill. URL:

<https://www.sciencedirect.com/book/9780080238722/the-analytic-hierarchy-process>

11. Takayama, T., Judge, G.G. (1971). Spatial and Temporal Price and Allocation

Models. North-Holland. URL:

<https://www.sciencedirect.com/book/9780720430035/spatial-and-temporal-price>

[and-allocation-models](https://www.sciencedirect.com/book/9780720430035/spatial-and-temporal-price-and-allocation-models)

12. OECD (2023). OECD Science, Technology and Innovation Outlook 2023.

OECD Publishing. URL: <https://doi.org/10.1787/0b55736e-en>